

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ПРИРОДА БІОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ОНТОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Встановлена природа «біологічних прав», їх сутнісні характеристики, ознаки. По-рушено питання, що виникають при виділенні окремих видів біологічних прав, вирішен-ня яких на законодавчому рівні сприятиме суспільному розвитку.

Ключові слова: біологічні права, невідчужуваність, суверенітет особи.

Установлена природа «биологических прав», их сущностные характеристики, при-знаки. Затронуты некоторые вопросы, возникающие при выделении отдельных видов биологических прав, решение которых на законодательном уровне будет способство-вать общественному развитию.

Ключевые слова: биологические права, неотчуждаемость, суверенитет личности.

On the basis of the all-round theoretic-practical analysis of a category "biological rights" defined the nature of such rights, concept, intrinsic characteristics, attributes. These rights are associated with others, such as personal and social. The article touched upon some issues that arise in the allocation of certain types of human biology, the solution at the legislative level, which will promote the progress of the whole state.

Key words: biological rights, inalienability; the sovereignty of the person.

Сучасне розуміння прогресу державності висуває на перший план людський вимір, тобто ту якість життя, яка забезпечується державою. Російський правознавець А.Б. Венгеров зазначав, що свобода особистості, сприятливі матеріальні умови, можливість творчого самоствердження, наявність прав – це складові людського виміру, що перетворюють його в основний критерій оцінки прогресу держави¹. Та розвиток чи наявність яких саме прав свідчить про прогрес держа-ви? Сучасна наука конституційного права дає сталу класифікацію прав людини. З одного боку, на прогрес держави впливають такі права, як, право на вільний роз-виток своєї особистості, рівність конституційних прав і свобод громадян, право на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, право брати участь в управлінні державними справами тощо. Тобто такі права, які породжу-ються в суспільстві та сприяють саморозвитку кожної окремої людини поряд з іншою, так би мовити, «цивілізаційні права». Проте вони не мають значення без таких прав, як право на життя.

Тому виникає потреба опрацювання нового покоління прав – «біологічних». Вивчення їх зумовлюється необхідністю подолання таких проблем, як: класифікаційна нестійкість (можливість їх віднесення до різних груп); постійне існу-вання ціннісних колізій у процесі реалізації того чи іншого права, можлива кон-курентія; складна структура; відсутність механізмів безпеки та чіткого норматив-ного закріплення. Саме біологічні функції організму людини наразі залишились не захищеними перед «експериментальним оком» медичної науки, що і сприяє ак-туальності їх вивчення.

© ТИРИНА Марина Петрівна – аспірантка Маріупольського державного гуманітар-ного університету

Конституція України проголосила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю². Незважаючи на це, Основний Закон держави залишив без уваги біологічну цілісність людини, не затвердив таких прав, які б свідчили про її недоторканність. Тому необхідно забезпечити теоретико-методологічну специфікацію цієї групи прав. Для того, щоб пошук шляхів поліпшення захисту біологічних прав засобами конституційної юрисдикції був результативнішим, необхідно перш за все з'ясувати поняття та призначення таких прав, їх специфіку.

Останні дослідження та публікації здебільшого стосуються прав взагалі. При цьому дедалі частіше вчені-правознавці досліджують права людини у сфері медичного права, біотехнологій, охорони здоров'я. Серед них варто відзначити фахівців, праці яких сприяють виділенню нового покоління прав поряд із вже дослідженими. Це С.Г. Стеценко, І.Я. Сенюта, О. Кашинцева, П.М. Рабінович, О. Домбровська, Р. Стефанчук, О.В. Беляков та ін.

Біологічні права визначаються біологічною структурою організму людини, його біологічними потребами. Це базові, фундаментальні, невід'ємні, невідчужувані права. Їх природність виражається в тому, що вони є спільними для всіх людей і діють поза державою, універсальність – у тому, що належать кожній людині незалежно від її геномного складу. Такі права визначаються нормальними потребами. П.М. Рабінович називає такі права фізичними та визначає як можливості людини, які необхідні для її фізичного існування, для задоволення її біологічних потреб³. Та, на нашу думку, назва «фізичні» не зовсім чітко відображає природу таких прав. Фізичні можливості – це відносно стійкі, вроджені чи придбані функціональні можливості органів та структур організму. Зокрема, це сила, витривалість, спритність, гнучкість, тобто якісна характеристика людини як біологічного виду. Фізичні права, на відміну від біологічних, не є потребою, необхідною для підтримання життя, а є можливостями організму, які характеризують налаштованість здійснювати рушійну діяльність, жити за законами фізичної форми, наприклад, свобода переміщення людини у просторі.

Сучасна правова наука однозначно не відповідає на питання: що таке біологічні права і з чого вони складаються? Так, одні вчені вважають, що такі права є структурним елементом особистих, інші – що це самостійний різновид прав людини. Безперечно, біологічні права, як і особисті, безпосередньо пов'язані із самою сутністю людини. Особисті права, як і біологічні, належать до природних, тобто таких, які не залежать від громадянства та належать усім без винятку людям від народження, а не надаються державою, тобто вони мають абсолютний характер та є невідчужуваними. Та за своїм внутрішнім змістом особисті та біологічні права дещо відрізняються. Конституцією України визначені такі особисті права: право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23), невід'ємне право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності (ст. 28), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), право на недоторканність житла (ст. 30), право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), право на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32), право на свободу пересування і вільний вибір місця проживання (ст. 33), право на свободу думки і слова (ст. 34), право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35).

Проаналізувавши зміст зазначених вище прав, можна дійти до висновку, що більшість із них, на відміну від біологічних, «продиктовані» суспільною формою життя, їх загальноновизнаність є необхідною, аби жоден індивід не був дискриміно-

ваний іншим собі подібним за біологічною сутністю. Такі права забезпечують своєрідний суверенітет особи⁴ в суспільстві та не відповідають потребам людини як біологічної істоти, не впливають на існування, не захищають самої «людинності» від шкідливих наслідків деяких сучасних біомедичних технологій. Особисті права визначають статус особистості як наукової абстракції та підкреслюють факт найбільш повного відділення людини від природи, її опосередковане відношення до природи, визначаються конкретно-історичними умовами і відрізняються певним рівнем відносин з суспільством⁵. Біологічні ж права характеризують людину як психофізіологічну та біологічну істоту, безпосередньо звернені до людини і призначені для реалізації всіх інших конституційних прав громадян, виникають і розвиваються переважно з приводу особистих немайнових благ людини – життя і здоров'я, належать кожній людині тільки в силу її людської природи. Вони зумовлені еством людини, котре не може змінити жодне суспільство. Ці права частіше реалізуються та потребують захисту в сфері медичних правовідносин. Та не треба плутати ці права з правами, наприклад, пацієнтів, бо останні з'являються тільки тоді, коли людина вступила у взаємовідносини з лікувальною установою, звернулася за медичною допомогою⁶. При цьому біологічні більш широко та обов'язують права пацієнтів.

Попри всі відмінності таке особисте право, як право на життя, є базовим біологічним правом, яке є підґрунтям для решти, бо життя – це основна передумова їх реалізації та здійснення. Та це право, як і більшість інших біологічних прав, є досить суперечливим, навіть резонансним. Німецький правознавець Д. Лоренц вважає, що охорона життя людини не має абсолютного пріоритету, оскільки необхідно є продумана підпорядкованість усіх правових благ і законних інтересів, що її стосуються. Це призводить до складних ціннісних колізій у ситуаціях, які щодо права на життя прийнято називати евтаназією. На його думку, конституційно-правовий захист життя людини, яка помирає, не обов'язково вважається порушенням внаслідок незастосування або припинення заходів, які штучно його підтримують; за будь-яких умов захист не порушується в випадках, якщо в результаті настання незворотної втрати людиною свідомості нею повністю втрачено можливість подальшої самосвідомості та самоуправління. Захист має унеможливити явне вбивство, з яким не можна миритися ні у випадках «смерті з милосердя», ні з метою врятування третіх осіб, ні з метою вилучення для трансплантації життєво важливих органів⁷. Майже всі біологічні права є такими ж складними у розумінні, оскільки пов'язані з однаково правильними, але діаметрально протилежними поглядами.

Деякі біологічні права можна виділити і серед соціальних. Так, право на охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля. При цьому право на охорону здоров'я є складним і передбачає життєвий рівень, включаючи їжу, житло, безпечні та здорові умови праці, навчання, побут та відпочинок тощо. Ці права належать до такої важливої сфери життя, як здоров'я, служать забезпеченню фізичних потреб та здібностей особистості. Їх реальність забезпечує свободу розвитку особистості. Однак вважаємо, що не можна погодитися з П.М. Рабіновичем, який відносить до таких прав соціальне право на медичне обслуговування. На нашу думку, останнє передбачає вплив суспільства, втручання людини, що включається природою біологічних прав.

Біологічні права, як жодні інші, є складними за своїм змістом та суперечливими за своєю природою. Людина найчастіше опиняється в ситуації вибору між од-

ним правом та іншим. Так, можлива конкуренція між правом на життя та правом на смерть, між правом (не обов'язком) жінки на народження дитини та правом не-народженої дитини на народження. Право на фізичну (тілесну) недоторканність поєднує права донорів та реципієнтів при трансплантології, права людини як біологічної істоти на неповторність генетичної унікальності свого організму. До біологічних також належать права у сфері медичних дослідів над людиною та інші.

Проаналізувавши деякі види прав людини, можна дійти висновку про відносність класифікації прав людини, оскільки деякі з них, як ми бачимо, можуть бути віднесені до різних видів та навіть охоплювати один одного. Сучасна система конституційних прав і свобод людини відрізняється багатоманітністю підходів саме до їхньої класифікації. Досі актуальним залишається виділення офіційної, яка передбачена чинними міжнародними договорами, та неофіційної (доктринальної), яка здійснюється вченими - правознавцями, класифікації прав людини. При цьому конкретні найменування груп прав людини відчутно відрізняються, що вкотре підтверджує тезу про множинність сучасних прав людини⁸. Поява новітніх технологій, розвиток науки і техніки, постійно зростаючий потенціал людини, наукові відкриття та пошук біологічної зброї змушує, поки що доктринально, виявляти такі права людини, які не можуть існувати поза державним виміром, поза нормативним їх закріпленням. Саме такими і є біологічні права. Реалізація таких прав передбачає активну роль держави. Забезпечення цих прав не може відбуватися шляхом звичайного усунення держави або перетворення її на пасивного спостерігача. Проголошення значущості забезпечення державою прав людини, з одного боку, начебто захищає їх, а з іншого – ставить нову проблему. Так, у разі, якщо не існує чіткого розуміння того, які саме права належать до тієї чи іншої групи, які відносини між ними існують, втрачається загальна визнаність таких прав, їх значення та зростає рівень зазіхання на ці права. Саме під такою загрозою і опинились досліджувані нами права. На нашу думку, виділення таких прав не є «правовою помилкою»⁹, як зазначає І.В. Сілуянова, бо пов'язано з підтриманням у людині людяності, із захистом її від знищення. Ніхто не може бути викреслений зі списку людей, а відтак ніхто не може бути позбавлений людяності та біологічних прав.

Враховуючи міжнародний досвід, необхідно розробити національні механізми безпеки всіх видів біологічних прав, біотехнологічної продукції. Відсутність нормативно-правової бази для повноцінної правової охорони отриманих результатів вилучає Україну і її науковий потенціал зі світової царини надсучасних біотехнологій¹⁰.

Отже, законодавче закріплення біологічних прав зумовить здійснення принципу «юридичної синхронності», коли ми зможемо говорити про юридичну підставу встановлення кореспондуючого обов'язку не порушувати ці права та закріплення відповідальності за невиконання цього обов'язку. Законодавча регламентація біологічних прав дасть змогу, по-перше, проводити легальні дослідження сутності людини, створить правову базу для захисту її сутності від незаконного та непрофесійного втручання. Від того, наскільки якісними будуть знання, отримані в медицині та в юриспруденції в сфері біологічних прав людини, багато в чому залежить прогрес і держави, і суспільства, і людини. Нехтування такими правами може призвести до вимирання людини як біологічної істоти.

1. Венгеров А.Б. Теория государства и права. Ч. I. Теория государства. – М., 1995. – С. 98.
2. Квачадзе М.О. Эксперименты в сфере геной инженерии и правовые вопросы // Моск. журнал международного права. – 1999. – № 3. – М. 3–10.
3. Рабинович П.М. Права людини: загальнотеоретичні засади // Проблеми законності. Вип.3 6: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х., 1998. – С. 11–13.
4. Конституційне право України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. – К., 2002. – С. 144.
5. Конституционное право: Учебник / Под ред. проф. В.В. Лазарева. – М., 1998. – С. 76.
6. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сентота І.Я. Медичне право України: Підручник / За заг. ред. С.Г.Стеценка. – К., 2008. – С. 127.
7. Государственное право Германии / Сокращенный перевод немецкого семитомного издания. – В 2 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 247.
8. Оніщук М. Проблеми забезпечення прав людини в Україні: від Загальної декларації прав людини – до сьогодні // Право України. – 2009. – № 4. – С. 29–35.
9. Силуянова И.В. Биомедицинская этика в системе медико-биологических знаний // Медицинское право и этика. – 2000. – № 2. – С. 66–74.
10. Бердишев Г.Д. Від легенд і міфів до експериментальної імутології // Науковий світ. – 2008. – №6. – С. 14–16.